

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سیری در زندگی، آثار و افکار مهندس مهدی بازرگان

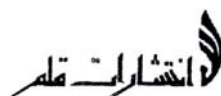
در تکاپوی آزادی

جلد اول
قسمت دوم

تألیف
حسن یوسفی اشکوری

بنیاد فرهنگی مهندس مهدی بازرگان

انتشارات قلم

- عنوان : سیری در زندگی، آثار و افکار مهندس مهدی بازرگان،
قسمت دوم: در تکاپوی آزادی
  - تألیف : حسن یوسفی اشکوری زیر نظر بنیاد فرهنگی مهندس
مهدی بازرگان
  - ناشر : شرکت سهامی انتشارات قلم ۸۸۸۲۹۳۶۴
  - تاریخ انتشار : چاپ اول- پاییز ۱۳۷۹
  - شمارگان : سه هزار نسخه / وزیری ۶۷۰ صفحه
  - چاپ : مهارت
  - طرح روی جلد و اجرا : محمدنوید بازرگان، احمد جعفری
  - بها : با جلد شومیز ۳۸۰۰ تومان
  - بها : با جلد کالینگور ۴۲۵۰ تومان
- کلیه حقوق نشر برای ناشر محفوظ است

شابک دوره ۷-۰۳۲-۳۱۶-۹۶۴	ISBN: 964-316-032-7
شابک قسمت دوم ۱-۰۶۹-۳۱۶-۹۶۴	ISBN: 964-316-069-1

یوسفی اشکوری، حسن، ۱۳۲۸،
سیری در زندگی، آثار و افکار مهندس مهدی بازرگان: در تکاپوی آزادی / تألیف حسن یوسفی
اشکوری، بنیاد فرهنگی مهندس مهدی بازرگان. تهران: قلم، ۱۳۷۶-
ج: مصور، عکس.

ISBN: 964-316-032-7

964-316-028-9

ISBN: 964-316-069-1

- ۱۴۰۰۰۰ ریال (ج. ۱. بخش ۱)

(ج. ۱. بخش ۲)

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

H. Yousefi Eshkevary. In search for freedom:

ص.ع. به انگلیسی :

A reviw of life, Thought and work of Mehdi Bazargan.

کتابنامه.

ج. ۱. بخش ۱ (چاپ دوم: ۱۳۷۹).

ج. ۱. بخش ۲ (چاپ اول: ۱۳۷۹).

۱. بازرگان، مهدی، ۱۲۸۶ تا ۱۳۷۳- سرگذشتنامه.

۲. ایران -- تاریخ -- پهلوی، ۱۳۰۴ تا ۱۳۵۷.

الف. بنیاد فرهنگی مهندس مهدی بازرگان.

ب. عنوان. ج. عنوان: در تکاپوی آزادی.

۹ ی ۲ / ۱۵۲۸ ۹۵۵/۰۸۰۹۲

۳۵۶۱ ۷۷ م*

کتابخانه ملی ایران DSR

فهرست مطالب

پیشگفتار ۹

بخش ششم - در تکاپوی انقلاب (۱۳۵۶ تا ۱۳۵۷ . ۵ ش)

فصل اول - مهم‌ترین رویدادهای زندگی مهندس بازرگان در این دوران (۱۳۵۶ تا ۱۳۵۷)

- تأسیس «جمعیت ایرانی دفاع از آزادی و حقوق بشر» ۱۳
- پیشنهاد ارسال نامه به شاه ۱۷
- انتشار نامه‌ای در اعتراض به زندانی بودن آیت‌الله طالقانی ۱۸
- نامه‌ای به استاد شریعتی و سخنرانی به مناسبت درگذشت دکتر علی شریعتی ۲۰
- سخنرانی در مسجد قبا ۲۲
- راه‌پیمایی در حضرت عبدالعظیم ۲۳
- اعلام مجلس ختم برای حاج سیدمصطفی خمینی ۲۵
- انتشار «بیانیه درخواست‌های همگانی» ۲۷
- اعلامیه مشترک بازرگان - مطهری درباره دکتر شریعتی ۲۸
- «اربعین» های زنجیره‌ای ۳۶
- انفجار بمب، مقابل در منزل مسکونی ۳۹
- مصاحبه با خبرنگاران خارجی ۴۰
- تلاش برای تشکیل جبهه ملی - اسلامی ۴۳
- تحریم جشن نیمه شعبان ۴۵
- پیام مهندس بازرگان به آیت‌الله خمینی در نجف ۴۶

۴	در تکاپوی آزادی
۴۸	دعوت از شاه به «مباهله ملی» در تلویزیون
۵۰	دعوت به خانه‌نشینی و تعطیل عمومی به مناسبت سالگرد ۱۵ خرداد
۵۰	مراسم سالگرد دکتر شریعتی در مسجد ارک تهران
۵۱	انتشار اطلاعیه «شاه باید برود»
۵۲	نماز پرشکوه عیدفطر ۱۳۵۷
۵۵	دستگیری و زندان
۵۶	دعوت به اعتصاب کارمندان
۵۷	سفر بازرگان به پاریس و دیدار با امام خمینی
۶۷	عضویت در شورای انقلاب
۷۲	مأموریت برای راه‌اندازی صنایع نفت

فصل دوم- اوضاع عمومی کشور در این دوران (۱۳۵۶ تا ۱۳۵۷)

۷۷	آغاز مطلب
۸۴	عوامل شکل‌گیری و پیروزی انقلاب ایران
۸۴	۱- عدم مشروعیت ذاتی رژیم پهلوی
۸۵	۲- تعطیل شدن مشروطیت و حاکمیت استبداد
۸۵	۳- مأموریت برای بیگانه
۸۵	۴- نقض استقلال
۸۶	۵- تبعیض و فساد
۸۷	۶- بی‌اعتنایی به سنت‌های ملی و مذهبی
۸۷	۷- سرکوبی‌های خونین
۸۸	۸- فقر عمومی
۸۸	چرا «انقلاب» عنوان «انقلاب اسلامی» پیدا کرد؟
۸۹	۱- شکست خطوط فکری غرب‌زدگان
۹۰	۲- طرح اسلام به عنوان یک ایدئولوژی
۹۰	۳- مردمی شدن انقلاب
۹۱	۴- ویژگی‌های ممتاز رهبری دینی

**فصل سوم- نقش مهندس بازرگان در این دوران
(۱۳۵۶ تا ۱۳۵۷)**

آغاز مطلب.....	۹۳
الف- نقش فکری و ایدئولوژیک مهندس بازرگان.....	۹۴
ب- نقش سیاسی مهندس بازرگان.....	۱۰۵
۱- نقش بازرگان به عنوان رهبر «نهضت آزادی ایران».....	۱۰۵
۲- نقش بازرگان در رهبری «جمعیت ایرانی دفاع از آزادی و حقوق بشر».....	۱۱۰
۳- نقش بازرگان به عنوان یک رهبری فکری- سیاسی مستقل.....	۱۱۱
۴- نقش بازرگان در امور اجرایی انقلاب.....	۱۱۳

**بخش هفتم- نخست‌وزیری و دولت موقت
(۱۵ بهمن ۱۳۵۷ تا ۱۴ آبان ۱۳۵۸ ش.)**

**فصل اول- مهمترین حوادث این دوره
(بهمن ۱۳۵۷ تا آبان ۱۳۵۸)**

آغاز مطلب.....	۱۲۱
شورای سلطنت.....	۱۲۲
بازرگان و دولت بختیار.....	۱۲۷
بازرگان و سران ارتش.....	۱۴۴
چگونگی انتخاب مهندس بازرگان به نخست‌وزیری.....	۱۵۵
معرفی رئیس دولت موقت.....	۱۶۳
بیانیه «نهضت آزادی ایران» درباره‌ی نخست‌وزیری رهبر خود.....	۱۷۴
سخنرانی در دانشگاه تهران.....	۱۷۵
پیروزی و استقرار دولت انقلاب.....	۱۸۰
انتخاب وزیران برای عضویت در دولت موقت.....	۱۸۳
همه‌پرسی «جمهوری اسلامی».....	۱۸۸
قانون اساسی و مجلس بررسی نهایی پیش‌نویس قانون اساسی.....	۱۹۷
سفر به الجزایر و دیدار با برژینسکی.....	۲۰۸
گروگان‌گیری و استعفا.....	۲۱۳

فصل دوم- اوضاع عمومی کشور در این دوران
(۱۵ بهمن ۱۳۵۷ تا ۱۴ آبان ۱۳۵۸)

آغاز مطلب ۲۲۱

فصل سوم- نقش فکری، سیاسی و اجرایی مهندس بازرگان در این دوران
(۱۵ بهمن ۱۳۵۷ تا ۱۴ آبان ۱۳۵۸)

۱- نقش فکری و ایدئولوژیک بازرگان ۲۳۳

۲- نقش سیاسی و اجرایی بازرگان ۲۳۶

فصل چهارم- ارزیابی کارنامه دولت موقت

آغاز مطلب ۲۴۹

انتقادهای مطرح شده درباره دولت موقت ۲۵۰

۱- ناتوانی دولت موقت ۲۵۵

۲- عدم قاطعیت دولت موقت ۲۵۸

۳- مخالفت با نهادهای انقلابی ۲۷۴

۴- عدم پیروی از خط امام و روحانیت انقلابی ۲۸۹

۵- توطئه انحلال مجلس خبرگان ۲۹۵

۶- ارتباط با خارجیان و سازشکاری در برابر آمریکا و امپریالیسم ۲۹۵

بخش هشتم- نمایندگی مجلس و فعالیت‌های فکری، سیاسی و انتقادی
(۱۴ آبان ۱۳۵۸ تا ۳۰ دی ۱۳۷۳ . ش)

فصل اول- مهمترین حوادث زندگی مهندس بازرگان در این دوران
(۱۴ آبان ۱۳۵۸ تا ۳۰ دی ۱۳۷۳)

ادامه عضویت در شورای انقلاب ۳۲۹

نامزدی برای انتخابات ریاست جمهوری اول ۳۳۱

نماینده مردم تهران در مجلس شورای اسلامی ۳۳۷

پایه گذاری «جمعیت دفاع از آزادی و حاکمیت ملت» ۳۳۹

نامزدی برای چهارمین دوره انتخابات ریاست جمهوری ۳۴۰

سفر فرهنگی به آلمان ۳۴۳

فهرست مطالب	۷
در گذشت	۳۴۸
انعکاس خبر در گذشت مهندس بازرگان در ایران و جهان	۳۵۳
متن کامل وصیتنامه مهندس بازرگان	۳۶۶

فصل دوم- اوضاع عمومی کشور در این دوران (۱۴ آبان ۱۳۵۸ تا ۳۰ دی ۱۳۷۳)

آغاز مطلب	۳۶۹
۱- تصویب قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	۳۷۱
۲- گروهان گیری و گروهان‌ها	۳۷۳
۳- انتخابات ریاست جمهوری	۳۸۴
۴- انتخابات مجلس اول و تحولات آن	۳۸۸
۵- انقلاب فرهنگی	۴۰۰
۶- جنگ عراق و ایران	۴۰۶
۷- اعلام جنگ مسلحانه	۴۱۳
۸- انفجار دفتر حزب جمهوری اسلامی	۴۱۷
۹- ریاست جمهوری رجایی و نخست‌وزیری باهنر	۴۱۹
۱۰- پذیرش قطعنامه و پایان جنگ	۴۲۰
۱۱- عزل آیت‌الله منتظری از قائم مقام رهبری	۴۲۰
۱۲- بازنگری قانون اساسی	۴۲۲
۱۳- درگذشت امام خمینی	۴۲۶

فصل سوم- نقش مهندس بازرگان در این دوران (۱۳۵۸ تا ۱۳۷۳)

آغاز مطلب	۴۲۹
الف- فعالیت‌ها و نقش سیاسی	۴۳۰
تحلیل بازرگان از گروهان گیری و اشغال سفارت آمریکا	۴۳۱
فعالیت در مجلس شورای اسلامی	۴۴۷
مواضع بازرگان در برابر اختلافات بنی‌صدر، دولت و مجلس	۴۶۹
مواضع بازرگان در مورد جنگ عراق علیه ایران	۴۸۳

۸ ..... در تکاپوی آزادی

۴۹۸.....	مواضع بازرگان در برابر خشونت‌ها
۵۲۳.....	نامه‌ها و مکاتبات سیاسی
۵۴۰.....	مشکلات و مصایب این دوره
۵۴۴.....	ب- فعالیت فکری و فرهنگی
۵۵۲.....	دغدغه‌های فکری بازرگان در دهه شصت
۵۶۸.....	ج- فعالیت‌های حرفه‌ای و شغلی

بخش نهم - سیمای بازرگان

۵۹۱.....	سیمای مهندس بازرگان
۵۹۲.....	جامعیت و اعتدال
۵۹۶.....	اخلاص و ایثار
۶۰۳.....	تواضع و فروتنی
۶۰۷.....	گذشت و مهربانی
۶۰۹.....	در خانواده و با فرزندان
۶۱۵.....	انصاف و انتقادپذیری
۶۱۸.....	اعتقاد به همکاری
۶۲۱.....	استواری و اعتماد به نفس
۶۲۵.....	پرکاری
۶۲۷.....	تولید و تأسیس
۶۳۰.....	نظام ساعت‌وار
۶۳۲.....	شیرین‌سخنی و طنزگویی
۶۳۳.....	کتاب‌شناسی
۶۴۵.....	نمایه

پیش‌گفتار

کتابی که پیش روی دارید، قسمت دوم از جلد اول کتاب «در تکاپوی آزادی» است که قسمت اول آن یک سال قبل پیرامون زندگی شادروان مهندس مهدی بازرگان به رشته تحریر درآمده بود.

مهندس مهدی بازرگان ۸۷ سال عمر کرد که حداقل ۷۰ سال آن را صرف فعالیت‌های فرهنگی، مذهبی و علمی نمود و از این مدت ۴۵ سال آن همراه با حرکت و فعالیت‌های سیاسی بوده است.

تاریخ‌نویسان بر این باورند که زندگی‌نامه شخصیت‌های برجسته تاریخ، به ویژه چهره‌های سیاسی را، در دو مرحله از زمان، نباید مکتوب کرد؛ اول دورانی که بر مسند قدرت و حکومت تکیه زده‌اند و طبعاً نویسنده دچار محذور و محدودیت بوده، به ناچار در تجلیل و تأیید وی قلم خواهد زد. دیگر زمانی است که شخص مورد بحث از قدرت برکنار شده و یا کناره‌گیری کرده است. در این دوران نیز نویسنده اسیر قدرت جدید بوده، به ناگزیر، قلم در تکذیب و نقد او جریان پیدا می‌کند و نور حقیقت از پشت ابرهای تیره بر خوانندگان این قبیل زندگینامه‌ها نخواهد تابید.

مهندس بازرگان فقط ۹ ماه در رأس دولت موقت قرار داشت، سپس ۴ سال در مجلس شورای اسلامی به عنوان نماینده مردم انجام وظیفه کرد، پس از آن مانند گذشته به خدمات ملی، سیاسی، دینی و اجتماعی خود پرداخت. او در سخت‌ترین و پرچنگال‌ترین دوران تاریخ کشور، زمام امور را به دست گرفت و در فضایی از هر جهت استثنایی به اداره کشور مأمور شد. آزادی قلم و بیان و اجتماعات و تظاهرات به دلیل شرایط انقلابی برای همه وجود داشت و هیچ قدرتی قادر به مهار کردن آن

نبود، مشکلات و موانع و گرفتاری‌های فراوانی بر سر راه او بود و صاحبان قدرت، دوستان، دشمنان، حریفان و رقیبان، به اشکال مختلف، او را تحت فشار قرار داده، در تضعیف دولت تلاش می‌کردند.

پس از آخرین استعفا و کناره‌گیری در آبان ماه ۱۳۵۸، سیل انتقادات و خرده‌گیری‌ها از ناحیه ناراضیان و قدرت‌طلبان به سوی وی روان شد و مخالفان هر چه خواستند گفتند و نوشتند و کردند. به طوری که حتی در دوران نمایندگی مجلس، که باید از مصونیت قانونی برخوردار می‌شد، نه تنها میدانی در زمینه فعالیت و اظهارنظر سیاسی نداشت، بلکه از همه طرف مورد هجوم و شماتت مخالفان تندرو قرار می‌گرفت و مجلس برای او به ناامن‌ترین مکان تبدیل شده بود. تا جایی که حتی برای نطق قبل از دستور نوبتی، که برای هر نماینده حق محفوظ بود، چون به ایشان می‌رسید، با جنجال و تشنج همراه می‌شد و عملاً او را از حق طبیعی و قانونی یک وکیل محروم می‌کردند.

بازرگان، با صبر و بردباری سعی می‌کرد تا آنجا که ممکن است، با لحنی ملایم و مسالمت‌آمیز، سخن بگوید ولی جَوِّ حاکم با او ناسازگاری داشت و کار را به جایی رساندند که از نامزد شدن در دوره‌های بعدی مجلس، انصراف حاصل کند. نه تنها در مجلس و جراید که در کلیه رسانه‌های گروهی دولتی و غیردولتی، مدارس و مساجد و محافل و نمازهای جمعه و جماعات، صریحاً او را مورد حمله قرار داده، در شعارهای خود برای او مرگ‌خواهی می‌کردند. این مخالفت‌ها بعد از درگذشت او نیز ادامه یافت به نحوی که حتی در جلسات یادبود سالیانه وی نیز، جمعی عناصر شناخته شده، مأمور برهم زدن مراسم و ضرب و شتم شرکت‌کنندگان در جلسات می‌شدند.

این سخنان نه از باب شکوه و شکایت، که بیان رنج‌هایی است که تحمل نمود و شرح فضا و جوی است که در آن می‌زیست و قلم می‌زد تا نسل جوان و آیندگان در ایفای وظایف ملی و دینی بکوشند و خوش باشند که در طریقت عشق از ملامتِ غیر، کافری است رنجیدن.